

RADZYŃSKI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
tom 5, 2007

Piotr A. Czyż

Archiwum Klasztoru oo. Paulinów we Włodawie

Włodawa należy do najstarszych osiedli nad środkowym Bugiem. Pojawia się w źródłach pisanych w pierwszej połowie XIII w. Potwierdza to *Kronika Halicko-Wołyńska*¹. W kronice jest podana data roczna wzmianki, jest to data 1243², kiedy to Włodawa została zniszczona przez Tatarów. W tym okresie miasto było jednym z grodów Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Wymienia się ją jako wczesnośrednio-wieczny gród na pograniczu polsko-ruskim (Wołyń – w dzisiejszym Gródku, Uściługu, Uhrusk, Włodawa, Kodeń, Brześć, Mielnik, Drohiczyn)³. Jako mało które miasto, Włodawa, posiadająca bogatą historię, część z niej zawdzięcza Zakonowi św. Pawła Pierwszego Pustelnika⁴. Dzięki paulinom historia miasta jest bliska mieszkańcom.

Wzmianki dotyczące przybycia paulinów należy wiązać z osobą Ludwika

¹ Spotkałem się z inną nazwą tej kroniki: *Kronika Halicko-Włodzimierska*. Znana jest również jako *Latopis Hipacki*, R. Szczygieł, *Połnoje sobranije ruskich letopiskiej*, t. II, Petersburg 1908, szp. 794. Wśród osiedli księstwa wołyńskiego wymienia Włodawę Nikołaj F. Kotljar (*Formirowanije teritoriji i wozniknowienije gorodow Wołyńskiej Rusi IX-XIII*, Kijew 1985, s. 158), nazywa ją miastem.

² <http://www.opthwłodawa.republika.pl/ciekawostki.html>.

³ R. Szczygieł, *Dzieje Włodawy*, Lublin-Włodawa 1991, s.13.

⁴ Św. Paweł, pierwszy eremita, urodził się w roku 228 w Tebach, w Górnym Egipcie. Pierwsze lata spędził w domu rodzinnym, w którym przygotowywano go do życia kładąc nacisk szczególnie na religijność oraz wszechstronność wykształcenia. W piętnastym roku życia stracił ojca i matkę, po których odziedziczył wielki majątek, który był używany jedynie ku czci Pana Boga. Podczas prześladowań religijnych (249-251) prowadzonych przez cesarza Decjusza zbiegł na pustynię. Mieszkał w pustynnej jaskini, z której wypływało źródło czystej wody oraz wyrastała potężna palma. Sędziwy św. Paweł odszedł do Boga w tajemniczy sposób, modląc się ze wzniesionymi rękoma, rozłożonymi w kształcie krzyża w pozycji kłęzącej. Zmarł w roku 341.

Konstantego Pocięja⁵, dzięki któremu powstała siedziba zakonu nad Bugiem. Bardziej szczegółowo wzmianka jest zapisana na kartach *Roczników Paulińskich*: „Miłe obudzą wspomnienia w potomnych dobroczynne inicjatywy, jeśli tylko będą wiernie opisane na stronicach Roczników. Pierwsze miejsce w tym względzie dajemy panu Ludwikowi Pocięjowi, podkomorzemu brzeskiemu i kujawskiemu, a później hetmanowi Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jakkolwiek jeszcze się nie ukazały na ziemi litewskiej kwiaty Paulińskiej Palmy, jednak przyniesiony nimi wspomniany hetman ofiarował braciom naszego Zakonu nową fundację, doskonale uposażoną, łącznie z prowizją majątku. Fundacja miała miejsce w dziedzicznych jego dobrach we Włodawie, usytuowanych w Wielkim Księstwie Litewskim”⁶.

W ten sposób o. Mikołaj Benger opisał pod rokiem 1698⁷ początki nowego rozdziału w historii zakonu o naddunajskim rodowodzie. Pierwszym przeorem paulinów we Włodawie, zaopatrzonym w błogosławieństwo prowincjała i wytyczne do negocjacji z Pocięjem, został o. Dominik Paprocki.

Paulini na terenach Ziemi Włodawskiej przebywają nadal, lecz z przerwą na 128 lat, począwszy od roku 1864 aż do 1992. W 1992 r. biskup siedlecki Jan Mazur i generał paulinów o. Jan Nałaskowski wskrzesili dzieło o. Dominika Paprockiego. Ojcowie nie musieli wzorem swoich poprzedników budować kościoła i klasztoru, ale podjęli się bodaj bardziej karkołomnej pracy – remontowania zdewastowanych czasem i zaniedbaniami budowli. Sprowadzili rzetelną kopię Cudownego Obrazu oraz umożliwili wiernym ciągłą adorację Najświętszego Sakramentu. Zaangażowali się w katechizację młodzieży, głoszenie misji i rekolekcji. Podjęli też pracę duszpasterską w szpitalu i więzieniu. Wierni swojemu posłannictwu, poszerzyli kult maryjny wprowadzając szereg nabożeństw i włączyli się w ruch pątniczy organizując pieszce i autokarowe pielgrzymki. Obecny przeorem i proboszczem parafii jest o. Jan Bednarz, a wikariuszem o. Krzysztof Grzesica.

Początki archiwum Klasztoru oo. Paulinów sięgają powołania do życia placówki we Włodawie w roku 1698. Od początku zbierano wszystkie nadania swojego fundatora Ludwika Konstantego Pocięja. Późniejszy odpis dokumentu z 1703 r., stwierdzający powołanie klasztoru i nadanie dóbr ziemskich, zachował się w „Aktach prowincjała z lat 1700-1863” w Archiwum Klasztoru oo. Paulinów na Jasnej Górze⁸. Natomiast odpis załącznika do tego dokumentu w postaci inwentarza z oznaczeniem granic przechowywany jest w archiwum klasztornym we Włodawie, podobnie jak dokument fundacyjny potwierdzony przez Sąd Grodzki w Brześciu w roku 1722⁹.

Pełny opis dokumentów jakie zostały przejęte przez Zakon nie jest możliwy

⁵ Ludwik Konstanty Pocięj herbu Waga (1664-1730), hetman polny litewski w 1709, hetman wielki litewski w latach 1709-1730.

⁶ *Słowo od św. Ludwika*, „Kwartalnik parafii rzymskokatolickiej pw. św. Ludwika we Włodawie”, nr 5 (7), 2000, s. 6.

⁷ Tamże, s. 6; *Roczniki Paulińskie* z lat 1663-1727 w opracowaniu o. Mikołaja Bengera ukazały się drukiem w 1743 roku jako kontynuacja pierwszego tomu o. Andrzeja Eggerera *Fragment panis seu reliquie annuum Eremi-coenbitorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae* (Vienne 1663).

⁸ D. Cichor, *Dzieje kościoła i klasztoru paulinów we Włodawie 1698-1864*, w „*Studia Claromontana*” T. XIII. Jasna Góra 1993, s. 379.

⁹ Archiwum Klasztoru Paulinów (dalej: AKP), bez sygn.; Dokumenty opracowane, T. I (1661-1869).

do ustalenia. Jedynym dokumentem, który zachował się do naszych czasów, jest akt potwierdzający nadania ziemskie dla parafii łacińskiej przez księżnę Fiodorę z Sanguszków Prońską, tj. „Widymus z ksiąg grodzkich potoczonych województwa brzeskiego” z 1661 r.¹⁰ Dokumenty XVIII i XIX-wieczne to przede wszystkim materiały o charakterze ściśle urzędowym. Chodzi tu o dwie bulle papieskie Benedykta XIV z kolejno z lat 1750 i 1756. Dotyczyły one odpustów dla Bractwa Pięciu Ran Pana Jezusa oraz Bractwa św. Trójcy¹¹. Inne dokumenty dotyczą okresu 1813-1818, kiedy to przeor o. Hipolit Jankowski próbował uzyskać zapłatę za kwaterek żołnierki w latach 1809-1813. Wszystko odbywało się na drodze pism do władz państwowych różnych szczebli. Z tego okresu pochodzą liczne pisma dotyczące wynajmu pomieszczeń klasztornych dla Sądu Pokoju lub na potrzeby magazynowania. Dalsze dokumenty archiwalne dotyczą prośb Konwentu włodawskiego do różnych instytucji w sprawie drzewa na budowę i opał klasztoru.

Pierwszy okres działalności Zakonu oo. Paulinów kończy kasata klasztoru przez władze rosyjskie listopadzie 1864 r. Ostatnimi dokumentami z tego okresu są spisy inwentarza kościoła i parafii ze stycznia 1865 r., dokonane przez o. Narcyza Michalskiego, administratora parafii. Te zapiski przygotowują parafię do przejścia przez duchownych diecezjalnych, co nastąpiło w 1867 r.

Należy podkreślić, że przed kasatą klasztoru zasób archiwum charakteryzowała ogromna różnorodność będąca następstwem wielu kierunków działania włodawskiej wspólnoty zakonnej. W Archiwum znajdowały się, oprócz wyżej wymienionych dokumentów, również księgi rachunkowe związane z prowadzoną działalnością gospodarczą (folwarki, browary, cegielnia, gorzelnia, pasieka). Wszystkie te akta po kasacie trafiły do klasztoru na Jasną Górę.

W klasztorach zachodziła potrzeba dokładnego prowadzenia ewidencji mszy zamawianych i odprawianych¹². Podobna sytuacja musiała mieć miejsce także we Włodawie.

Akta Archiwum były najprawdopodobniej przechowywane w szafie mieszczącej się w pomieszczeniu obok kancelarii. Pieczęć nad kancelarią i archiwum sprawował przełożony klasztoru w osobie ojca przeora.

Po roku 1867 prowadzenie kancelarii parafialnej i opiekę nad aktami pozostałymi po Konwencie przejęli poszczególni proboszczowie obejmujący to stanowisko w kościele rzymsko-katolickim. Taki stan trwał do roku 1992.

Niemożliwe jest dokładne odtworzenie stanu archiwum klasztoru i ilości posiadanych przez niego dokumentów ma przełomie lat 1864-1865. Pokażna część dokumentów została przewieziona na Jasną Górę, reszta pozostała w archiwum parafialnym we Włodawie. Nie jest możliwe wykluczenia, że część akt uległa rozprosze-

¹⁰ Tamże.

¹¹ AKP, b. sygn., Akta luźne.

¹² H. Wyczewski, *Księgi mszalne jako źródło historyczne (Uwagi na marginesie najstarszych bernardyńskich ksiąg mszalnych)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, T.VII” 1963,s. 43.

niu i przeszła w prywatne posiadanie¹³. Taką możliwość wskazują losy biblioteki klasztornej, która jeszcze w 1828 r. posiadała 811 starodruków¹⁴. Obecnie zostało ich zaledwie kilkanaście. Ponieważ przy likwidacji konwentu władze zaborcze często traktowały archiwa klasztorne jako część biblioteki klasztornej i w protokołach likwidacyjnych nie zawsze je wyszczególniono jako osobną pozycję zbiorów, dlatego też większość z nich dzieliła los bibliotek klasztornych¹⁵.

Inwentarz zespołu akt archiwum Klasztoru oo. Paulinów we Włodawie

Dokumenty luźne

1. Cathalogus Mortuorum Annotatorum z lat 1710-1724 (katalog zmarłych); b. syng.; rękopis; j. Łaciński; 2 karty; wymiary: 30 x 39 cm; stan zachowania b. zły; szerniałe nieczytelne strony.
2. Bulla papieża Benedykta XIV z 1750 r. dla parafii włodawskiej w sprawie odpustów dla Bractwa Pięciorańskiego; rękopis; j. Łaciński; 1 karta; wymiary 43 x 16,5 cm; stan zachowania: uszkodzone marginesy, dziura w dokumencie w górnym lewym rogu.
3. Bulla papieża Benedykta XIV z 1756 r. dla parafii włodawskiej w sprawie odpustów dla nowo powołanego Bractwa Św. Trójcy; b. sygn.; rękopis; j. łaciński; 1 karta; wymiary: 41 x 14,5 cm; stan zachowania dobry.
4. „Copie Literarum Apostolicarum ...”; kopie listów apostołskich biskupa podlaskiego Beniamina Szymańskiego z 25 maja 1863 r. dotyczące odpustów zupełnych dla parafii diecezji podlaskiej; b. sygn.; rękopis; j. łaciński; 1 karta; wymiary 47 x 37,5 cm; stan zachowania dobry.
5. „Opis Inwentarza Kościoła rb. w Włodawie”; spis majątku ruchomego oraz nieruchomego kościoła parafialnego i plebanii dokonany pod kierunkiem administratora parafii włodawskiej ojca Narcyza Michalskiego w dniu 5 stycznia 1865 r.; „Opis Inwentarza ...” sporządzono w 3 egzemplarzach (zachowały się w archiwum klasztornym – drugi egzemplarz oprawiony); (Nr 4); rękopis; j. polski; 4 karty; wymiary 18 x 31 cm; stan zachowania dobry.
6. „Benjamin Petrus Paulus Szymański ordinis F. F. Minorum S. Franciscisi Capucinatorum dei et apostolaciae sedes Episcopus Podlachiensis”; pismo biskupa podlaskiego Beniamina Szymańskiego z dnia 15 września 1865 r. w sprawie odpustów udzielanych na udział we mszy odprawianej w kościele wło-

¹³ A. Chmiel, *Archiwum klasztoru oo. Paulinów we Włodawie 1698-1865*, Toruń 2001, s. 11; za: K. Kaczmarczyk, *Znaczenie archiwów klasztornych dla historii kościoła i historii duchowej i materialnej w Polsce*, „Ateneum kapłańskie”, T. XXXVII, 1936, s. 300.

¹⁴ D. Cichor, *Dzieje kościoła i klasztoru paulinów we Włodawie 1698-1864*, w „*Studia Claromontana*” T.XIII. Jasna Góra 1993, s. 394.

¹⁵ H. Wyczewski, *Polskie archiwa kościelne. Księga 1000-lecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, T. II, s. 89-90.

dawskim podczas święta Przemienienia Jezusa Chrystusa; (Nr 1367); rękopis; j. łaciński; 2 karty; wymiary 20,5 x 31,5 cm; stan zachowania dobry.

Dokumenty opracowane

1. Dokumenty opracowane. Tom 1 lata 1661-1869
2. Dokumenty opracowane. Tom 2 lata 1813-1828
3. Dokumenty opracowane. Tom 3 lata 1818-1865 (inwentarze)

Księgi metrykalne (1727-1887)

Akta urodzenia:

1. „Liber Natorum”. Księga urodzonych z lat 1797-1810.
2. „Metrices Baptisatorum”. Metryki ochrzczonych z lat 1843-1850.
3. Akta urodzenia z lat 1810-1811.
4. Akta urodzenia z lat 1826-1836.
5. Akta urodzenia z lat 1837-1844.
6. Akta urodzenia z lat 1845-1855.
7. Akta urodzenia z lat 1856-1866.

Księgi małżeństw:

1. „Liber metrices copulatorum”. Księga małżeństw zawartych w latach 1762-1793.
2. „Liber metrices copulatorum”. Księga małżeństw zawartych w latach 1794-1842.
3. „Liber metrices copulatorum”. Księga małżeństw zawartych w latach 1835-1850.
4. Księga małżeństw zawartych w latach 1810-1811.
5. Księga małżeństw zawartych w roku 1813.
6. Księga małżeństw zawartych w latach 1826-1848.
7. Księga małżeństw zawartych w latach 1849-1880.
8. Księga zapowiedzi z lat 1840-1869.

Księgi zmarłych:

1. „Liber mortuorum”, Księga zmarłych w latach 1727-1800.
2. „Liber mortuorum”, Księga zmarłych w latach 1811-1850.
3. Księga zmarłych w latach 1810-1811.
4. Księga zmarłych w latach 1826-1838.
5. Księga zmarłych w latach 1839-1858.
6. Księga zmarłych w latach 1859-1887.

Akta metrykalne:

1. Akta metrykalne z lat 1812-1813. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
2. Akta metrykalne z roku 1813. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
3. Akta metrykalne z roku 1814. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
4. Akta metrykalne z roku 1815. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
5. Akta metrykalne z roku 1815. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
6. Akta metrykalne z roku 1816. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
7. Akta metrykalne z roku 1817. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
8. Akta metrykalne z roku 1818. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
9. Akta metrykalne z roku 1819. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
10. Akta metrykalne z roku 1820. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
11. Akta metrykalne z roku 1821. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
12. Akta metrykalne z roku 1822. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
13. Akta metrykalne z roku 1823. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.
14. Akta metrykalne z roku 1823. Akta urodzenia, księgi zapowiedzi i małżeństw oraz księgi zmarłych.

Pozostałe księgi

1. „Księga inwentaryzacji rzeczy kościelnych we Włodawie 1780-1795.
2. „Regestr osób spowiadających się na Wielkanoc roku 1855.
3. „Księga kustorii dekanalnych do kościoła włodawskiego należąca 1838-1888”.
4. „Księga kustorii dekanalnych do kościoła włodawskiego należąca 1843-1868”.
5. „Księga wpisów do Bractwa Pięciorańskiego 1750-1930”.